

**СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У
ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА «МАРІЯ»**

Комлик Наталія Юріївна,
аспірант кафедри української мови
Педченко Світлана Олександрівна,
к. філол. н., доцент
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: у статті досліджено особливості образу Марії в однойменній поемі Тараса Шевченка; з'ясовано її своєрідну біблійно-українську іпостась; проаналізовано домінувальний у поемі тип сурядних словосполучень, розкрито їхнє смислове навантаження та роль у творенні багатогранного образу головної героїні.

Ключові слова: біблійний сюжет, поема, сурядні словосполучення, єднальні відношення, безсполучниковий зв'язок, сполучниковий зв'язок, змішаний тип міжкомпонентного зв'язку, семантичне наповнення.

Особливе місце в націєцентричній творчості Тараса Шевченка посідає тема знедоленої української жінки, яку поет часто розкриває крізь релігійну призму, апелюючи до образу Божої Матері. Серед таких творів привертає увагу поема «Марія», яку свого часу Є. Маланюк назвав працею «неймовірної висоти українського релігійного світогляду» та «незрівнянної тонкості мистецької правди, глибокого почуття і такої прекрасної простоти, що в порівнянні з ним Ренанове «Життя Ісуса» видається блідю і надуманою літературою» [1, с. 117]. Якщо в інших творах Т. Шевченко наділяє земних жінок рисами Божої Матері, то в цій поемі автор «олюднює» образ Діви Марії; крізь призму біблійного антуражу, автор «своєрідно «українізує» побут своїх героїв» [2, с. 296]. Біблійний фактаж твору ніби «приближує до сучасного життя й при тім

геніально націоналізує. Прийом у високій мірі цікавий: ним підкреслено вселюдське значіння теми з одного боку, і вселюдське значіння національних прикмет, або тих, що мають національний корінь – з другого» [3, с. 3].

Сама героїня поеми постає в трьох іпостасях: Жінка-Матір, Матір-Земля й Ненька Україна. Вона народжує Сина Божого, даючи цілим народам надію на спасіння, і в той же час проходить страдницький шлях подібно до українського народу. Шевченко переосмислює біблійний пасивний образ Богородиці й перетворює її на сильну жінку-матір, яка не впадає в розпач після смерті Ісуса, а збирає однодумців і своїм «святим, огненным словом» поширює заповіді Сина [4].

Для майстерного переплетення духовного й земного начал та створення такого складного образу Марії Т. Шевченко використовує цілий арсенал художніх засобів, у творенні яких особливе смислове навантаження мають сурядні словосполучення. Аналіз цих синтаксичних одиниць найчастіше обмежується дослідженням їхньої ролі в генеруванні рядів однорідних членів речення. Однак їхня семантика може бути настільки глибинною, що стає ключем до пізнання ідейного змісту всього твору. Мета цієї наукової розвідки - здійснити інтерпретацію семантичного рівня сурядних словосполучень у поемі «Марія» та ідентифікувати їхню роль у структуруванні цілісної художньо-образної картини твору.

Сурядними є словосполучення, «сформовані за участю повнозначних слів, що перебувають у відношенні відносної незалежності, реалізують свої формально-граматичні особливості та семантичне наповнення в складі речення, утворюючи одиниці, компоненти яких виконують ідентичну синтаксичну функцію» [5, с. 5]. Вирізняються вони такими диференційними параметрами, як: 1) мають сурядний синдетичний, асиндетичний та змішаний типи зв'язку між компонентами; 2) виконують номінативну функцію комунікативної природи; 3) будучи позбавленими самостійного інтонаційного малюнка, беруть участь у генеруванні й репрезентації інтонації того речення, до якого входять; 4) конститунети утворюють розширені, звужені, змішані ряди, репрезентуючи

на формально-граматичному рівні власну парадигму моделей; 5) мають «потенційну» предикативність; 6) характеризуються гомогенністю й гетерогенністю компонентного складу; 7) мають власне семантичне навантаження.

Ці синтаксичні одиниці в поемі «Марія» репрезентують багато різнопланових смислових відтінків в ілюструванні біблійного й земного національно забарвлених планів. Аналіз твору засвідчує домінування сурядних словосполучень розширених рядів із єднальними сполучниками (*І виростуть, і пожнемо, / І в житницю соберемо / Зерно святее* [6, с. 572]), безсполучниковістю (*О старче праведний, багатий* [6, с. 573]) та із змішаними типом міжкомпонентного зв'язку (*І в путь Марія нашвидку збиралась, / Та тяжко плакала, ридала* [6, с. 572], *Уб'ють, / Заріжуть вас, душеубійці, / І з кривавої криниці / Собак напоять* [6, с. 573]).

Використання таких типів словосполучень корелює із конфесійним стилем оповіді, де за допомогою єднальних сполучників досягається ефект нагнітання, а семантика кожного конститuenta така, що, попри рівноправність, кожен наступний компонент семантично «сильніший» за попередній або ж запроєктований на створення своєрідної градації.

Духовний і буттєвий рівні твору, хоч і чітко виокремлюються, водночас утворюють органічну єдність, що й визначає самотність та оригінальність поеми. Сурядні словосполучення, які репрезентують духовну царину, мають особливе смислове наповнення. Починається поема рядами *Все упованіє моє / На тебе, мій пресвітлий раю, / На милосердіє твоє...* [6, с. 567], де сурядні номінативні словосполучення допомагають створити образ Марії як Раю. Вона *Святая сила всіх святих, / Пренепорочная, благая!* [6, с. 567]. Таке двокомпонентне асиндетичне словосполучення розкриває всю красу Марії в класичному біблійному потрактуванні. Так само, як і в Біблії, Шевченко називає її *царицею неба і землі* [6, с. 568], використовуючи просте словосполучення з єднальним сполучником, яке запроєктоване на представлення Богородиці як Матері усього суцього. Її страдницький шлях

митець розкриває через синтаксеми *І пресвятая, неповинна, / За нас лукавих, розп'ялась* [6, с. 575]; *Бо за сином / Святая мати всюди йшла, / Його слова, його діла – / Все чула, й бачила, і мліла, / І мовчки трепетно раділа, / На сина дивлячись* [6, с. 582]. Щоб передати багатостраждальну долю героїні, автор інколи конструює речення із декількома рядами сурядних словосполучень: *До крові дійде, до кості (1) / Огонь той лютий, негасимий, (2) / І, недобитая, за сином / Повинна будеш перейти / Огонь пекельний* [6, с. 570].

Функціують сурядні словосполучення й у тих місцях поеми, які корелюють із молитвенним звертанням до Марії як Матері всього суцього: *Молюся, плачу і ридаю: / Возри, пречистая, на їх, / Отих окрадених, сліпих / Невольників* [6, с. 567]; *Вонми їх стону і пошили / Благий кінець, о всеблагая* [6, с. 568]. Таке вкраплення має потужне смислове навантаження, що передає нестерпні страждання «рабів Божих», і єдине спасіння – просити милості у Всевишньої Матері.

Т. Шевченко як майстерний режисер змінює послідовно й органічно не лише тло подій із біблійного на мирське, буденне, а й образ головної героїні. На початку твору вона постає в класичній духовній іпостасі, і водночас автор розповідає про її земний тернистий шлях з малечку й до розп'яття. Життєвий шлях нещасної Марії навіює думки про долю тисяч українських знедолених жінок. М. Гнатюк зауважує, що «навіть змальовуючи природу біблійної Палестини, Шевченко виражає українські реалії; тут у нього з'являється тополя, явір, хутір, ярочок, гай, криниця тощо. Це відчувається і в побутовій лексиці – свита, призьба, кужіль, тин, постолі» [7, с. 33]. У зображенні «українського» начала в образі Марії використано чимало сурядних словосполучень. Її юність автор змальовує такими ж штрихами, як й інших своїх жінок-українок: *Отож небога / Уже чимала піднялась, / Росла собі та виросла / І на порі Марія стала* [6, с. 568]. За допомогою цих синтаксем розкрито й характер та поведінку героїні, які корелюють із менталітетом українських дівчат:

а) життя за принципом «крізь сльози сміятися» через нещасливу й гірку

долю, і в той же час уміти радіти щиро дрібним утіхам: *Круг себе сумно озирнулась, / На руки козеня взяла / І веселенькая пішла / На хутір бондарів убогий* [6, с. 570];

б) побутові заняття: *А та стоїть собі під тином / Та вовну білую пряде / На той бурнус йому святешний / Або на берег поведе / Козу з козяточком сердешним / І попасти, і напоїть* [6, с. 568];

в) поведінку під час зустрічі із протилежною статтю: *Марія на його зирнула і стрепенулась* [6, с. 571]; *В куточку мовчки прихилилась / Та дивувалася, дивилась / і слухала, як молодий / Дивочний гость той говорив. / і словеса його святіє / На серце падали Марії, / і серце мерзло і неклось!* [6, с. 571];

г) любов до природи: *А йдучи, козеня небога, / Ніби дитину, на руках / Хитала, бавила, гойдала, / До лона тихо пригортала / І цілувала* [6, с. 570];

г) життя в родинному колі, турбота про дітей: *А меж лозою / З лози колисочку плете / Та плаче праведная мати, / Колиску тую плетучи* [6, с. 577]; *Не плачеш ти і не співаєш, / Гадаєш, думаєш-гадаєш, / Як його вчити, навести / На путь святий святого сина / І як його од зол спасти?* [5, с. 577].

Наприкінці поеми спостерігаємо своєрідне ідейне обрамлення, оскільки автор знову наділяє образ Марії божественними якостями: *а ти... / Мов золото в тому горнилі, / В людській душі возобновилась, / В душі невольничій, малій, В душі скорбящей і убогій* [6, с. 584]. Означена структура – приклад двох рядів двокомпонентних сурядних словосполучень розширено ряду, які використані для характеристики людської душі, що так само, як і на початку твору, звертається до святого образу Матері Божої.

Таке потрактування Діви Марії має глибокий філософський підтекст. Для Шевченкового світогляду характерний, як уважають літературознавці, «безмежний антропоцентризм» [8, с. 167], що ріднить його із «релігією української душі», якій властивий «майже еллінський антропоморфізм» [1, с. 293]. Традиційні християнські святині Віру, Надію й Любов автор трансформує у Волю, Правду й Любов, за які все життя бореться український

народ і втіленням яких є головна героїня. Сурядні словосполучення в розкритті цієї ідеї мають особливе смислове навантаження, репрезентуючи означені цінності: *Мужі воспрянули святис, / По всьому світу розійшлись. / І іменем твого сина, Твоєї скорбної дитини, / Любов і правду рознесли / По всьому світу* [6, с. 584],

Отже, сурядні словосполучення в поемі «Марія» запроєктовані на репрезентацію й осмислення двоплановості ідейного змісту: духовного образу Матері Божої як заступниці й покровительки людей та земного, тернистого шляху Марії із сином у боротьбі за правду й волю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу. К. : Дніпро, 1997. 430 с.
2. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. К. : Наук, думка, 1968. 406 с.
3. Кр-ський М. «Марія» Т. Шевченка (аналітична проба). *Україна*. 1907. № 4.
4. Гончарук В. Образ Божої Матері в поемі «Марія» Тараса Шевченка. *Філологічний часопис*. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2017. Вип. 1 (9). С. 132–139.
5. Комлик Н. Ю. Звужений ряд сурядних словосполучень: формально-граматичні та семантичні чинники лімітативності. *Львівський філологічний часопис*. Львів, 2021. № 10. С. 64–71.
6. Шевченко Т. Г. Кобзар. Х. : Школа, 2002. С. 567–584.
7. Гнатюк М. Поема «Марія». *Рад. літературознавство*. 1974. № 3
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К. : Оріє, 1992. 229 с.